

AFRİKA'DAKİ DEVLETLEŞME SÜREÇLERİNDE YAŞANAN SORUNLAR: SÖMÜRGE ÖNCESİ VE SONRASI DÖNEME DAİR BİR DEĞERLENDİRME

Baransel MIZRAK*

Özet

Günümüz Afrikasında yaşanan toplumsal ve siyasi birçok sorunun temelinde sömürgeciliğin yattığı genel olarak kabul görmektedir. Yaşanan bu sorunların sürdürülebilir bir şekilde çözülmesinin önündeki en büyük engellerden birisi de Afrika'da bulunan zayıf veya başarısız devletlerin kurumsallaşma süreçlerini tamamlayamamış olmasıdır. Bu makale, Afrika'da görülen bu "devletleşememe" sorunlarına sömürge dönemi politikalarına dayanarak bir açıklama getirmeyi hedeflemektedir. Çalışmada sömürge öncesi ve sonrasındaki farkı daha iyi değerlendirebilmek amacıyla sömürge yönetimlerinden önce Afrika'daki etkili yönetimlerden örnekler verilmekte ve bunların uluslararası ilişkilerdeki önemli rolüne değinilmektedir. Ancak sömürgeci güçlerin işgalinden sonra bu yönetimlerin ortadan kaldırılması ve Afrikalı ulusları köleleştirilmesi yeni bir dönemin başlangıcı olmuş ve Afrika'da günümüze dek uzanan devletleşme sorunlarına giden yolu açmıştır. Sömürgeciliğin bu olumsuz etkisine rağmen uluslararası toplumun desteğini alan Afrikalılar, kendi kaderini tayin hakkı yoluyla bağımsız devletlere sahip olmuş ve devletleşme yolunda önemli bir adım atmıştır. Sömürgeci yönetimlerden bağımsızlığını elde etse de birçok Afrikalı ulus, sağlıklı bir şekilde devletleşme sürecini tamamlayamamıştır. Afrikalı devletlerin yaşadığı bu sorunlar da 1933 Montevideo Sözleşmesi'nde ortaya konan kriterlere göre değerlendirilmektedir. Çalışmada son olarak bağımsızlığını elde eden Afrikalı ulusların özellikle eski sömürge yönetimleriyle olan bağımlılık ilişkisinin bu Afrikalı ulusların devletleşme sürecini nasıl zorlaştırdığı da izah edilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Afrikalı Uluslar, Zayıf ve Başarısız Devletler, Devletleşme, Sömürge, Montevideo Sözleşmesi

* Dr., Bağımsız Araştırmacı, <https://orcid.org/0000-0001-7671-2504>, baranselmizrak@gmail.com.

EXPERIENCED DIFFICULTIES IN STATE FORMATION IN AFRICA: AN EVALUATION OF PRE-COLONIAL AND POST-COLONIAL ERA

Abstract

It is generally accepted that colonialism lies at the root of many social and political problems in today's Africa. One of the biggest obstacles to the sustainable solution to these problems is the incomplete institutionalization of weak or failed states in Africa. This article aims to put forward an explanation based on policies implemented during the colonial period regarding "the failure of state formation" problems in Africa. The study gives examples of states with effective administration in Africa before the colonial era and touches upon their vital role in international relations to properly evaluate the differences between pre-colonial and post-colonial periods. However, the eradication of these African states and the enslavement of African nations after the colonial occupation marked the beginning of a new era and paved the way for the state formation problems in Africa, which are still present. Despite this adverse impact of colonialism, Africans had managed to gain their independence through the right to self-determination with the international community's support and took a significant step towards statehood. Even though many African nations received their independence from colonial powers, it is hard to say that they healthily completed their statehood process. The problems experienced by the African states in question are also evaluated in accordance with the criteria set out in the 1933 Montevideo Convention. Last but not least, this article will try to explain how the dependency relationships of African nations, particularly with the former colonial powers, made their state formation process difficult.

Keywords: African Nations, Weak and Failed States, State Formation, Colonization, Montevideo Convention

Giriş

Sömürge dönemi öncesinde Afrika'nın organize devletlere sahip olup olmadığı ve bu devletlerin kendine has uygulama ve hukukuyla (*jus gentium africanum*) uluslararası hukuka katkı sağlayıp sağlamadığı literatürde tartışılmaktadır. Çoğunlukla Batılı ülkelerin eserlerinden oluşan birçok çalışma, Afrika'nın bu anlamda uluslararası hukuka katkısını ele alırken genellikle ön yargılı ve etkisiz bir görüntü çizmektedir. Ancak aksine sömürge öncesinde Afrika'daki ulusların devlet olabilmek için gereken şartları önemli ölçüde karşıladığı görülmektedir (Wallace-Bruce, 1985: 575-602). Bu kapsamda, Afrika'daki bazı örnekler üzerinden gidilerek sömürge öncesi dönem ele alınmaktadır. Bu değerlendirmelerle Afrika'daki ulusların uluslararası hukuka göre birer devlet süjesi olarak değerlendirilmesinin mümkün olup olmadığı incelenecektir.

Sömürge öncesinde birer devlet süjesi olarak değerlendirilmesi gerektiği savunulan Afrikalı uluslar, verdiği güçlü mücadelelere rağmen Avrupalı güçlerin kontrolüne girdikten sonra istila edilmiş ve göreceli olarak işleyen düzenleri ortadan kaldırılmıştır. Sömürge dönemiyle birlikte ırkçı bir motivasyona sahip olan Batı tahakkümünün kurulması sonucunda Afrika toplumu köleleştirilmiş ve kaynakları acımasızca sömürülmüştür. Sömürge dönemi boyunca Afrikalı ulusların sadece devlet mekanizmaları ortadan kaldırılmamıştır. Aynı zamanda bu uluslar parçalanarak ulus olma bilinçleri sömürü ve asimilasyon yoluyla zayıflatılmış ve bu ulusların tekrar devlet olabilme kabiliyeti büyük ölçüde azaltılmıştır. Uluslararası toplumun bu sömürü düzenine karşı farkındalığının artması ve özellikle Birleşmiş Milletler (BM) düzeninin kurulması Afrika için bir dönüm noktasını teşkil etmiştir. Afrikalı uluslar sömürge düzenine karşı uluslararası kamuoyunda oluşan negatif etkinin verdiği güçle kendi kaderini tayin hakkı çerçevesinde bağımsızlık mücadelesine başlamıştır. Bu mücadeleler neticesinde silahlı kuvvete başvurma hakkı da dâhil olmak üzere sömürgeci güçlere karşı bağımsızlıklarını savunabilme hakkı kazanmışlardır.¹ Bu devletleşme mücadelesi konusunda esas olarak tartışmaya açılan nokta uti possidetis ilkesi² (sahip oldukların senindir) çerçevesinde Afrikalı ulusların sömürgeci güçlerden aldığı sınırları aynen kabul ederek bağımsızlığını almasıdır. Çünkü Afrikalı uluslar, bağımsızlık hevesiyle sömürge sınırlarını ve düzenini peşinen kabul etseler de aslında bu sömürge mirasının kurumsallaştırılması anlamına gelmiştir. Bir diğer deyişle Afrikalı uluslar siyasi ve sosyolojik olarak doğalarına aykırı bir şekilde çizilen sömürge mirası sınırlar içerisinde devletlerini kurmuş ve bu durum en başından hem sınırları içerisinde hem de kendi aralarında huzursuzluğun ve çatışmanın tohumlarını ekmiştir. Bu çatışmalar neticesinde Afrikalı devletlerde çok sayıda ayrılıkçı hareketler ve sömürge döneminden kalan ırkçılık veya ayrımcılık gibi sorunlar türemiştir. Bu da haliyle zengin kaynaklarına rağmen Afrikalı devletlerin kendi ayakları üzerinde durabilen bir devlet olmalarını geciktirmiştir. Günümüzde de bu devletlerin sömürge geçmişlerinden kalan sorunların yanı sıra bilhassa eski sömürge yönetimleriyle var olan kültürel, siyasi ve ekonomik bağımlılık ilişkisi Afrikalı ulusların yaşadığı devletleşme sorunlarını kronik hale getirmektedir.

¹ Bu hakkın kaynağı, meşru müdafaa hakkından bahseden BM Antlaşması'nın 51. maddesidir. Artık uluslararası toplumun eşit üyesi olarak kabul edilen Afrikalı ulusların kendi ülkelerini sömürgeci güçlerden kurtarmak için alacağı tedbirlerde olduğu gibi sömürgeci güçlerin bu ülkelere karşı uygulayacağı kuvvet kullanımı BM Antlaşması'nın 2/4. maddesine; iç işlerine karışması ise 2/7. maddesine aykırı olarak değerlendirilmiştir. Afrikalı ulusların bu hakkını destekleyen birçok BM kararı mevcuttur (UN General Assembly, 1973).

² Uti Possidetis ilkesi, devletleşen kolonilerin sömürgeci güçlerin kendileri için çizdiği sınırları aynı şekilde koruyan teamül hukuku ilkesidir (Cornell Law School, 2021).

Bahsi geçen hususların etraflı bir şekilde ele alınacağı bu çalışma 7 kısımda ele alınmıştır. İlk olarak “Sömürge Öncesinde Afrika’da Devlet” başlığı altında sömürge öncesinde diğer güçlerle diplomatik ilişkiler kurabilen, bürokratik ve askeri anlamda güçlü seviyedeki bazı Afrika devletlerinden örnekler verilmektedir. “Afrika’nın Sömürgeleştirilmesi” başlığı altında ise bu etkili yönetim sahibi Afrika devletlerin ortadan kaldırılarak insanların köleleştirilmesinden bahsedilmektedir. Batılı güçlerin kendi aralarında yaptığı antlaşmalarla sömürgeciliği sistematize hale getirmeleri özellikle vurgulanmaktadır. “Milletler Cemiyeti ve Sömürgelerin Durumu” başlığı altında ABD Başkanı Woodrow Wilson tarafından ortaya konulan prensiplerle beraber hızla sömürgeciliğe karşı artan farkındalığa ve Afrikalı ulusların devletleşmesi adına ilk önemli adım olan kendi kaderine tayin hakkının sömürgeci güçlere nasıl kabul ettirildiğinden söz edilmektedir. Her ne kadar bu hak kabul ettirilse de sömürgeciliğin devamı olarak kullanılan bir hukuki kılıf olarak nitelendirilen manda yönetimleri altında Afrikalı ulusların sözde bağımsızlığa hazırlanma süreçleri ve bu ulusların mücadelelerine vurgu yapılmaktadır. “Afrikalıların Birleşmiş Milletlerdeki Bağımsızlık Mücadeleleri” başlığında ise Afrikalı ulusların devletleşme yolunda hukuki olarak diğer devletlerle eşit olarak kabul edilmelerini sağlayan kritik BM ve mahkeme kararından söz edilmektedir. “Bağımsızlık Sonrasında Yaşanan Devletleşme Sorunları” başlığı altında da daha çok sömürge mirası sorunlar incelenmiş ve özellikle uti possidetis ilkesinin Afrikalı devletler tarafından kabulünün sakıncalarına işaret edilmiştir. Yine 1933 Montevideo Sözleşmesi’nde ortaya konulan kıstaslar çerçevesinde yapılan değerlendirmelerde, sömürge mirasının devlet mekanizmalarını nasıl işlevsiz hale getirdiğinden ve yaratılan suni sınırların nasıl ülke içi çatışmalara neden olduğu verilen örneklerle anlatılmaya çalışılmıştır. “Afrikalı Devletlerin Tanınma Sorunu ve Bazı Ayrılıkçı Girişimler” başlığı ise sömürgecilik mirasının sonucu olan ırkçılık, ayrımcılık ve tanınma sorunlarına değinmektedir. Yine Afrikalı devletlerin zayıflığına neden olan bu sorunlarla alakalı örnekler verilmekte ve uluslararası hukuk dairesinde değerlendirmelerde bulunmaktadır. Son olarak “Devletleşen Afrika’daki Dolaylı Sömürge Dönemi” başlığı altında ise uluslararası toplumun eşit süjesi olsalar da Afrikalı devletler açısından hala “dolaylı sömürge” döneminin devam ettiği savunulmaktadır. Fransa ve İngiltere örneği verilerek bu devletlerin Afrikalı devletlerin zayıflığından ve başarısızlığından istifade ederek elde ettiği ekonomik imtiyazların yanında sahip olduğu kültürel etkinin, bu devletlerin kalkınmalarını layıkıyla gerçekleştirememesine sebebiyet verdiği vurgulanmaktadır.

1. Sömürge Öncesinde Afrika'da Devlet

Sömürge öncesinde devlet olma kriterleri açısından nelerin gerektiği konusunda açık bir tanımlamanın yapılmadığı görülmektedir. 17. yüzyılda Hollandalı hukukçu Hugo Grotius, devleti hakların bulunduğu ve müşterek çıkarlardan istifade edinildiği özgür insanlardan oluşan bir müessese olarak tanımlamıştır. Yine Samuel Pufendorf, devleti bir insan topluluğunun ortak barış ve güvenliği için aralarında kurduğu ortak ittifak olarak nitelendirmiştir (Wallace-Bruce, 1985: 575-602). Modern anlamda devlet tanımlaması ise 1933 yılında imzalanan Montevideo Antlaşması ile belirlenmiştir. Bu antlaşmaya göre bir devletin devlet olabilmesi için daimi nüfus, belirli toprak parçası ve uluslararası ilişkileri yürütme kapasitesi olan hükümet gerekmektedir (Britannica, 2021).

Sömürge öncesine bakıldığında Afrika'daki ulusların diğer devletlerle ilişki kurma ve topraklarını yönetme kabiliyetine sahip olduğu görülmektedir. Örneğin 11. yüzyılda bir kral tarafından yönetilen Gana'nın günümüze benzer şekilde ordusu, adalet sistemi ve bürokratik yönetimi bulunmuş, özellikle Arap ve Kuzey Afrikalı devlet yöneticileri ve ticaret erbabıyla ilişki kurabilmiştir. Yine Mansa Musa tarafından 1240 yılında kurulan Mali imparatorluğu, sadece sahip olduğu istikrar ve etkili yönetim şekliyle değil, ticaret zengini bir ülke olmasıyla da bölgede önemli bir güç haline gelebilmeyi başarabilmiştir. Mali, güneye doğru Gana'dan, güneyde Büyük Sahra, kuzeye doğru üst Senegal ve doğuya doğru üst Nijer'den ve yine güneyde altın zengini olan Wangara, Bambuk ve Bundu'ya kadar bir bölgede yer alan toprakları yönetmiştir. Güçlü bir yönetime sahip olması bir yana Mali, diplomatik olarak da önemli ilişkiler tesis etmiştir. Örneğin Fas, Mısır ve Arabistan vb. yerlerdeki yönetimlerle dostane ilişkiler kuran Mansa Musa, adalet sistemi ve yönetimiyle gayet güçlü bir devlete sahip olmuş ve siyahilerin medeniyet tarihinde yer alamadığına dair ön yargıların kırılmasında önemli bir rol oynamıştır (Wallace-Bruce, 1985: 575-579). Hatta birçok kaynağa göre Mansa Musa tarihin gördüğü en zengin kral olarak addedilmektedir (Çelik, 2021). Mali'nin yanında 1680 ile 1896 tarihleri arasında hüküm süren Asante imparatorluğu da Afrika kıtasında önemli bir örnektir. Bu imparatorluğun başarılı ve ilginç bir federasyon yapısına sahip olduğu görülmektedir. Yargı, vergi ve ticaret konularında da başarılı bir yönetim sergileyen Asante imparatorluğu, muadil bir güç olarak Batılı ülkelere karşı kendisini kanıtlamıştır. Ayrıca sömürgeci Britanya güçlerine karşı güçlü bir şekilde direnmiş ve 1900 yılında Britanya İmparatorluğu'nun kontrolüne kadar 3 büyük savaş yaşamıştır (Cohen, 2014: 4-7).

Bu bahsi geçen devletler literatürde en çok bilinen devletlerdir. Ancak Güney Afrika'nın güney çölleri ve Doğu Afrika'daki Rift Vadisi'nin dâhil edilmezse 19. yüzyılın ortalarına kadar Afrika'da bağımsız, gayet organize, istikrarlı yönetimlere sahip devletlerin olduğu görülmektedir.

Nitekim Mısır'dan Moritanya'ya kadarki bölge Osmanlı devletinin egemenliğinde bir alan olmuş, öncesinde de Mısır, Cezayir, Tunus, Sirenayka ve Trablusgarp gibi bölgelerde bağımsız ve organize yönetimler bulunmuştur. Aynı şekilde Natal ve Cape'te kurulan Boer cumhuriyetleri öncesinde Afrika'nın güneyinde Nguni ve Ndebele adında iyi organize olan yönetimler kurulmuş ve bu yönetimler sömürgeci güçlere karşı güçlü bir direniş sergilemiştir. Ayrıca bahsi geçen bu devletler sadece güçlü devlet organizasyonu ile tanınmamış, Afrika dışında diğer devletlerle de diplomatik ilişkiler kurmuştur. 16. yüzyılın başlarında Benin kralının Portekiz'de büyükelçi buldurması; Bornu-Kanem devleti ile Osmanlı devletinin karşılıklı olarak büyükelçi atması; Kongo kralının 1512 yılında Portekiz ve İtalya'da temsilci buldurması; 19. yüzyılda Avrupa devletlerinin Afrika'nın birçok yerinde konsolosluklar açması buna verilecek örneklerdendir³ (Wallace-Bruce, 1985: 579-583). Dolayısıyla Avrupa merkezli görüş sahiplerinin sömürge öncesinde Afrika'nın yönetilmeyen, fakir ve medeniyet götürülmesi gereken yerler olduğu ve bu nedenle bir uluslararası hukuk süjesi olarak değerlendirilemeyeceği iddiasının doğru olmadığı anlaşılmaktadır.

2. Afrika'nın Sömürgeleştirilmesi

Coğrafi Keşifler yoluyla İspanya ile Portekiz'in sömürgeciliğe girişmesi yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Afrika'da da birçok bölge bu iki imparatorluk tarafından ele geçirilerek sömürgeleştirilmiştir. Ancak sömürgeleştirilecek ülkeler konusunda anlaşmazlığa düşen bu imparatorluk için Papalık devreye girmiş ve anlaşmazlığa konu olan bölgeleri bu iki imparatorluk arasında nüfuz alanlarına bölmüştür. Papalığın sömürgeciliği kutsallaştıran bu fetvası uluslararası karaktere haiz hukuki bir belge olarak değerlendirilebilir. Ancak kilisenin hâkim pozisyonunun kırıldığı 1648 tarihli Vestfalya Antlaşması'yla da sömürgecilik artan bir hızla devam etmiştir. Kiliseye karşı egemenlik hakkını savunması hasebiyle bu antlaşma devlet anlayışına önemli bir yenilik getirmiştir. Fakat Avrupa bir yandan kiliseye karşı kendileri için egemenlik hakkını savunurken Avrupa dışındaki halklar ve işgal edilen bölgeler için bu tür bir hakkın varlığını kabullenmemiştir. Hatta uluslararası hukukun babası olarak kabul edilen Hugo Grotius'un seyrüsefer serbestisi ve haklı savaş vb. düşünceleri, egemen devletlere sahip Afrikalılar başta olmak üzere Avrupalı olmayan toplumların sömürgeleştirilmesinde kullanılmıştır.

Bu sömürgeleştirme sürecinde sömürülecek toplumlar için barbar ve ilkel sınıflandırması yapılarak "medenileştirme misyonu" çerçevesinde buralara yapılacak müdahaleler için hukuki bir gerekçe oluşturulmuştur (Gassama, 2018: 556). Sömürgeci güçlerin bu misyon çerçevesinde Afrika'yı istila etmesi sonucunda Afrika'daki devletler peyderpey ortadan kaldırılmıştır. Daha sonra bu ülkelerdeki insanlar köleleştirilmiş ve doğal kaynakları ele geçirilmiştir (Wallace-Bruce, 1985: 579-583).

³ Afrika devletleri genellikle daimi temsilcilikten ziyade geçici (ad hoc) nitelikte temsilci atmayı tercih etmiştir.

Dolayısıyla sömürgeleştirilen Afrikalı uluslar, bağımsızlığını kazanana kadar eşit birer toplum olarak uluslararası topluma dâhil olamamıştır (Gassama, 2018: 556).

Batılı ülkeler Afrika kıtasından paylarını kapmak için yarışa girerken, Alman lider Bismark'ın yönettiği Berlin Konferansı'nda (1884-1885) Avrupalı güçler, sömürge ülkelerindeki durumlarını güçlendirmenin yollarını aramıştır. Konferans neticesinde "fiili işgal" ilkesi benimsenmiş ve herhangi bir bölge üzerinde hak iddia edebilmek için o bölgede bir askeri hâkimiyetin kurulması gerektiği bildirilmiştir. Bu şart sömürgeci güçlerin Afrika'da hâkimiyet yarışına girmesine neden olmuştur (Armaoğlu, 2004: 85). Bir diğer deyişle Afrika'nın sömürgeleşmesinde yarışan çıkarların karşılıklı olarak tatmin edilmesi olarak değerlendirilebilecek bu tür girişimlerle Afrika tamamen Avrupalı güçlerin istila edebileceği bir terra nullius (sahipsiz toprak) olarak değerlendirilmiştir.⁴ Haliyle Afrikalılar diğer ülkelerle birlikte eşitliğe dayanan düzenin tamamen dışına itilmiş, emtia gözüyle bakılmış ve sömürgeleştirilmiştir. Aynı şekilde bu dönemdeki uluslararası hukuk da, Afrika'nın sömürgeleştirilme sürecinde çatışan Avrupa çıkarlarının uyumlulaştırılması ve Afrika'nın parçalanarak bölünmesi için oluşturulmuştur. Avrupa'nın oluşturduğu bu hukuk düzeniyle birlikte Afrika'nın sömürgeleştirilmesi daha sistematik bir hale getirilmiş ve sömürge kazanımları garanti altına alınmıştır (Gassama, 2018: 560).

3. Milletler Cemiyeti ve Sömürgelerin Durumu

Birinci Dünya Savaşı'na kadar sömürgecilik kesintisiz biçimde devam ederken daha sonra ABD Başkanı Wilson, oluşturduğu ilkeler yoluyla Avrupa sömürgeciliğine karşı çıkmış ve toplumların kendi kaderini tayin etmeye hakkı olduğunu ilan etmiştir. Ancak bu ilkeler sömürgeci güçlerde derin bir rahatsızlığa neden olmuştur. ABD Başkanı Wilson'un Milletler Cemiyeti ve Uluslararası Sürekli Adalet Divanının kurulmasını desteklemesi, Afrikalı ulusların kendi kaderini tayin hakkını başvurmasına giden yolu kolaylaştırmıştır. Zamanla sömürge altındaki ulusların bağımsızlığa hazırlanması fikri sömürgeci güçlerin de ikna olmasıyla kabul edilmiş ve bunun için Milletler Cemiyeti çatısı altında "Manda Sistemi" oluşturulmuştur. Bunun için Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'nin 22(1). maddesi çerçevesinde kendi kendini yönetmekten aciz olan halkların yönetimleri, cemiyet adına Batılı ülkelere bırakılmıştır. Bu manda yönetimleri ise bulunan coğrafya ve gelişmişlik vb. faktörler dikkate alınarak çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Genellikle Osmanlı devletinin işgal edilen Ortadoğu'daki toprakları A sınıfı manda olarak; Alman yönetiminde yer alan Tanzanya, Togo, Kamerun ve Ruanda-Urundi bölgeleri ise B sınıfı manda olarak belirlenmiştir.

⁴ Bu konferanstan sonra Afrika'nın sömürüsü hızlandırılmıştır. Fransa Batı Afrika'da, İtalya Kuzey Doğu Afrika'da, İngiltere Mısır'dan başlayarak Güney Afrika'ya kadar uzanan Doğu Afrika bölgesinde, Almanya Togo, Kamerun ve akabinde Tanganyika, Ruanda ve Burundi bölgelerinde, Belçika Kongo'da, Portekiz Angola ve Mozambik'te ve İspanya ise Fas, Batı Sahra ve Moritanya'ya ait belirli bölgelerde işgalini tamamlamıştır (Kocamaz, 2015: 62-64).

Yine çoğunlukla Alman kolonisi olan Namibya, Yeni Gine vb. gibi bölgeler de C sınıfı manda toprakları belirlenmiş ve manda yönetimlerine Batılı devletler tayin edilmiştir (League of Nations, 2021). Manda yönetimi boyunca bu ülkeler sözde bağımsızlığa hazırlanırken, Batılı devletler bu ülkelerde kendi ekonomik ve siyasi çıkarlarına uygun bir düzen oluşturmaya gayret etmiştir (Anghie, 2006: 747-748). Her ne kadar manda sistemiyle sömürgeciliğin sonlandırılması yolunda önemli bir aşama kaydedildiği savunulsa da bu sistem de esasında sömürgeciliğin devamı için kullanılan hukuki bir kılıf olma özelliğini taşımıştır. Buna tepki olarak Afrika ülkelerinde bağımsızlık yanlısı fikirler her geçen güçlenmiş ve mandacı güçler, sömürge ülkelerinde göstermelik olarak verdiği bazı haklarla bu ülkelerdeki bağımsızlık hareketlerini teskin etmeye çalışmıştır. Ancak bu girişimler başarısız olmuş ve bağımsızlık yanlısı hareketleri bastırma girişimleri sonucunda çok sayıda katliam yaşanmıştır (Batistich, 1995: 1-26).

Yine Amerika'daki siyahilerin demokrasi mücadelesinde başarılı çalışmalar yürütmüş olan Marcus Garvey'in "Afrika Afrikalılarındır" sloganı dünya kamuoyunda çok ses getirmiş ve dünya kamuoyundaki bu artan baskılar, vesayetçi güçlerin daha da endişelenmesine sebebiyet vermiştir (Mızrak, 2016: 11-12). Bu arada Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) de sömürgelerdeki bağımsızlık hareketlerine destek sağlamış ve bu sayede Batılı ülkeleri baskı altına almaya çalışmıştır. Dolayısıyla manda altındaki ülkelerin bağımsızlığa hazırlanması konusunda Milletler Cemiyeti tarafından görevler tevdi edilen mandacı devletlere gereğinden fazla manda yönetimini sürdürmemesi yönünde telkinler zamanla artmıştır. Ancak mandacı güçler yönetimi sürdürme yönünde direniş göstermeye devam etmiştir. Sadece insan gücü değil, hammadde de sağlayan bu ülkeleri kaybetme durumuyla karşı karşıya kalan sömürgeci güçler sert önlemler almaya çalışmış ancak bu ters bir etki doğurarak direnişi daha da artırmıştır. Bu hareketler, Avrupalı olmayan toplumların da artık eşitlik temelinde haklara sahip olması ve bu doğrultuda uluslararası hukukun revizyondan geçmesi gerektiği fikrini savunmuştur (Anghie, 2006: 739-753). Avrupalıların Afrika ülkelerinin bağımsızlığını geciktirmeye yönelik kısıtlamalarına segregasyon politikaları da eşlik etmiştir.

Örneğin İkinci Dünya Savaşı'nda müttefik güçlerle kahramanca mücadeleler yürüten manda yönetimi altındaki Afrikalı uluslar, bu kahramanlıklarından dolayı muadilleri olan Avrupalı askerler gibi övgüye mazhar olmamıştır. Övgü almak bir yana Afrikalı uluslara ayrımcı bir şekilde yaklaşılmıştır. Bu durum kendi aralarındaki birliği artırmış ve sömürgeciliğe karşı Afrika milliyetçiliğini güçlendirmiştir (Myrice, 2015: 3-4).

4. Afrikalıların Birleşmiş Milletlerdeki Bağımsızlık Mücadeleleri

Milletler Cemiyetinin belirlediği manda sistemi ise BM'de yerini Vesayet Konseyine (Trusteeship Council) bırakmıştır. Bu konsey de vesayet bölgelerinin ayakları üzerinde durabilmelerini sağlamak için ihdas edilmiştir. BM Antlaşması'nın XI. ile XII. bölümlerinde muhtar olmayan ülkelerle vesayet rejimi altındaki ülkelerin kendi kendini yönetme kabiliyetini kazanmaları ve bağımsızlıklarına daha da yaklaşabilmeleri adına sömürgeci güçlere tam olarak sorumluluklarının ne olduğu belli olmayan vazifeler verilmiştir. Bu kapsamda Afrika'da Kamerun, Papua Yeni Gine, Ruanda, Tanzanya, Togo, Gana, Nijerya ve Somali vb. ülkeler vesayet altına alınan ülkeler olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla İkinci Dünya Savaşı sonunda Etiyopya, Liberya ve Güney Afrika hariç tüm Afrika toprakları vesayet yönetimi altına alınmış ve Batılı güçler tarafından Afrika topraklarının yönetimi paylaştırılmıştır. Her ne kadar egemenlik hakkı vesayetçi devletler tarafından inkâr edilmemiş veya sonlandırılmamış olsa da Afrika siyasi, ekonomik ve toplumsal olarak Batılı güçlerin yörüngesinde hareket etmeye devam etmiştir (Wallace-Bruce, 1985: 587). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD ve SSCB arasında yaşanan Soğuk Savaş mücadelesi, Afrika'nın bağımsızlık savaşının ideolojik bir boyut kazanmasına neden olmuştur. Bu iki gücün de kayda değer etkisiyle Afrika'da istikrarsızlıklar artsa da bağımsızlığını kazanan ülke sayısı artmaya başlamıştır. Bunda da uluslararası toplumun ve SSCB'nin öncülüğünü yaptığı komünist ülkelerin önemli bir çabası mevcuttur. 14 Aralık 1960 tarihinde BM Genel Kurulu tarafından alınan 1514 sayılı Sömürge Olan Ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine Dair Bildirge ile tüm sömürgelerin kendi kaderini tayin hakkının olduğu ilan etmesi bu anlamda önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir (UN, 1960).⁵

BM tarafından sömürge yönetimi altındaki ülkelerin bağımsızlığını elde etmesi için alınan kararlar bununla sınırlı değildir. 1970 yılında alınan 3070 sayılı BM Genel Kurulu kararıyla birlikte sömürgeci ve ırkçı rejim altında yaşayan halkların kendi kaderini tayin hakkına başvurabileceği; bağımsızlık mücadelesinin meşru ve uluslararası hukuk ilkeleri ile tamamen uyumlu olduğu vurgulanmıştır. Bununla beraber sömürge ve işgal altında yaşayan toplumların silahlı mücadele de dâhil olmak üzere her türlü mücadelesinin meşru olduğu teyit edilmiştir (UN, 1973). Dolayısıyla devletleşme yolunda Afrikalı ülkelerin silahlı güç kullanması meşru bir eylem olarak değerlendirilmiş ve sömürgeci güçlerin hâkimiyeti Afrikalı ülkelerin varlığına yönelik devam eden bir saldırı olarak değerlendirilmiştir. Bununla alakalı BM Genel Kurulunun 1974 yılında almış olduğu "*Saldırının Tanımı*"na İlişkin Kararın 7. maddesinde geçen;

⁵ Bu bildirge öncesinde SSCB, sömürgelerdeki bağımsızlık hareketlerinin tümünün bağımsızlığını alması için teklif götürmüştü ancak bu teklif biraz daha yumuşatılmış ve 1514 sayılı bildirge kabul edilmiştir. Bu arada BM Antlaşması'nın temeli olarak kabul edilen Dumbarton Oaks görüşmelerinde kendi kaderini tayin hakkından hiç söz edilmese de bu ilke San Francisco görüşmelerine SSCB'nin ısrarı ile girdiğini hatırlamakta fayda bulunmaktadır (Yüce, 2008: 49).

“Bu tanımdaki hiçbir şey, özellikle madde 3, BM Antlaşması’ndan doğan BM Antlaşması’na uygun olarak Devletler Arasında Dostça İlişkiler ve İşbirliği Hakkında Uluslararası Hukuk İlkeleri Deklarasyonu’nda işaret edilen bu haktan kuvvet kullanarak mahrum edilen halkların özellikle sömürge ve ırkçı rejimler ya da başka şekillerdeki yabancı üstünlükleri altındaki halklara kendi kaderini tayin, özgürlük ve bağımsızlık haklarına ya da bu hakların bu sonuç için mücadele etme ve BM Antlaşması’nın ilkelerine ve yukarıda belirtilen Deklarasyona uygun olarak destek arama ve alma hakların zarar vermez.”

ifadeleri bu durumun teyidi olarak değerlendirilebilir (UN, 1974). Uluslararası toplumun verdiği güçlü destekle beraber bağımsızlıklarını elde eden Afrikalı ülkeler, kendi kaderini tayin hakkı ve belirlenmiş sınırlar (uti possidetis) dâhilinde diğer tüm devletlerle egemen olarak eşitliğe sahip olmuş; uluslararası siyasi, güvenlik ve ekonomik kurulumlarda söz sahibi olma fırsatı elde etmiştir. Bu arada vesayet altındaki ülkeler bağımsızlıklarını aldıkça Vesayet Konseyi işlevsiz hale gelmiştir. Hatta belirli bir zamandan sonra vesayet ülkeleri bağımsızlık süreçlerini tamamlamış ve kâğıt üstünde hala varlığını sürdüren Vesayet Konseyinden kalan işler, BM Güvenlik Konseyine tevdi edilmiştir (UN, 2020).

Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen birtakım vesayetçi ülkeler bazı Afrikalı ülkelerin bağımsızlık süreçlerinde problemler yaratmıştır. Alman yönetiminden sonra Milletler Cemiyeti tarafından 1920 yılında Güney Afrika mandası yönetimine verilen Namibya’da yaşananlar buna örnektir. Güney Afrika, Namibya’nın kendi kaderini tayin hakkını tamamlayabilmesini engellemiş ve yönetimini devretmeye yanaşmamıştır. Bunun üzerine Güney Afrika’ya karşı uluslararası toplum sert bir tepki göstermiştir. Bununla ilgili 1966 yılındaki oylamada BM Genel Kurulu, Güney Afrika’nın manda yönetimini sonlandıran bir karar alırken; 1978 yılında BM Güvenlik Konseyi, Güney Afrika’nın Namibya’daki varlığının uluslararası hukuka aykırı olduğunu kabul eden bir karar almıştır (Wallace-Bruce, 1985: 586). Daha sonra BM Güvenlik Konseyi, Uluslararası Adalet Divanından Güney Afrika’nın Güney Batı Afrika’daki (Namibya) varlığını sürdürmesinin yasal sonuçlarıyla ilgili 1970 yılında bir danışma görüşü talep etmiştir. 21 Haziran 1971 tarihinde Mahkeme, Güney Afrika’nın Namibya’daki varlığının illegal olduğunu ve yönetimini derhal sonlandırma yükümlülüğünün bulunduğu sonucuna varmıştır. Hatta BM üyesi ülkelerin bu hukuksuzluğu tanımaması veya Güney Afrika yönetimine Namibya’daki varlığını tahkim edebilecek veya tanıyabilecek tutum ve davranışlardan kaçınma yükümlülüğünün bulunduğu hatırlatılmıştır. (International Court of Justice, 1970). Güney Afrika’daki Apartheid politikalarına da maruz kalan Namibya’nın temsilcisi olarak 1973 yılında BM de, bağımsızlık mücadelesi yürüten Güney Batı Afrika Halk Örgütünü tanımıştır. Güney Afrika’daki Apartheid rejimine karşı mücadelesine devam eden Namibya, uluslararası toplumun da güçlü desteğiyle 1990 yılında bağımsızlığını elde edebilmiştir (Britannica, 2022).

5. Bağımsızlık Sonrasında Yaşanan Devletleşme Sorunları

Afrika'daki bağımsız ülkelerin sayısı hızla artsa da bu ülkelerde yaşanan sorunlar bitmemiştir. Sorunların devamında ise Afrikalı devletlerin sosyolojik, etnik, tarihi ve siyasi yapıları dikkate alınmaksızın çizilen sınırlarının önemli bir rolü vardır. Bu çizilen sınırlar gelecekte yaşanacak olan çatışmaların fitilini ateşlemiş ve yaşanan çatışmalar sonucunda uluslararası insan hakları hukuku ve uluslararası insancıl hukuk kuralları ağır bir şekilde ihlal edilmiştir. Afrikalı hükümetler kendi yaptıkları ihlalleri iç işlerine karışmazlık ilkesini (BM Antlaşması, 2/7. m) öne sürerek örtbas etmeye çalışmış ve bu konuda kendilerini eleştirenleri sömürgecilikle suçlamıştır (Gassama, 2018: 561-563). Ancak küreselleşme ve iletişim teknolojilerinin güçlendiği bu yüzyılda uluslararası hukuk hızlı bir şekilde değişime uğramakta ve her devletin sınırları dâhilinde insan haklarına aykırı şekilde istediği fiili işleyemeyeceği kabul edilmektedir. Bununla alakalı uluslararası toplum Koruma Sorumluluğu (Responsibility to Protect, R2P) doktrini adı altında bir fikir öne sürmüştür. Buna göre bir devletin egemenlik haklarının olduğu kabul edilmekle beraber kendi vatandaşlarını soykırım, savaş suçları veya etnik temizliğe varan uygulamalardan koruyamaması halinde, sorumluluğun uluslararası topluma geçebileceği ifade edilmiştir (ICISS, 2021). Bu doktrin 2005 yılında BM Dünya Zirvesi'nde ve 2006 yılında BM Güvenlik Konseyinin 1674 sayılı kararıyla kabul edilmiştir (UN, 2006). Dolayısıyla egemenliğin bir hak değil aynı zamanda bir sorumluluk da içerdiği bu doktrin ile kabul edilmiştir. Ancak Afrika gibi gelişmekte olan ülkeler bu hakkın gelişmiş devletler tarafından kendi içişlerine karışmak için bahane olarak kullanılacağından endişe etmektedir (Reinold, 2012: 148).

Bununla birlikte Afrika devlet sınırlarının suni olarak çizilmesinden kaynaklanan problemler, hukuki açıdan çeşitli tartışmalara sebebiyet vermektedir. Çünkü 1933 tarihli Montevideo Antlaşması'na göre sınırları belli olan bir toprak parçasına sahip olunması gerektiği bir devletin devlet olması için gereken koşullardan birisi olarak tayin edilmişti. Ancak sınırların net olmayışı o devletin devlet olma özelliğini yitirmesine sebebiyet vermeyecektir. Sınırlar net olmasa da var olan topraklardaki yönetim istikrarı ve kamu güvenliğini sağlama kapasitesi bu devletin tanınması için yeterli olabilecektir. Nitekim günümüzde çok sayıda sınırı tartışmalı olan devlet mevcuttur. Bu durum onların tanınmasında bir engel olarak görülmemektedir. Hakeza Afrika kıtası sınır anlaşmazlıklarının en fazla yaşandığı bölgelerden birisi olarak gösterilmektedir. Örneğin Etiyopya-Somali, Libya-Çad, Nijerya-Kamerun, Uganda-Tanzanya, Burkina Faso ve Mali arasında hâlâ sınır anlaşmazlıkları devam etmektedir. Hatta bu anlaşmazlıklardan birisi olan Uganda-Tanzanya sınır anlaşmazlığı savaşa neden olmuş ve Uganda devlet başkanı İdi Amin'in yönetimden düşmesine sebebiyet vermiştir.⁶

⁶ Uganda Devlet Başkanı İdi Amin, Tanzanya kontrolünde yer alan Kagera Salient'in Uganda'ya bağlanması gerektiğini ifade etmiş ve buraya askeri bir müdahale başlatmıştır. Savaş Ugandalı güçlerin yenilgisiyle sonuçlanmıştır.

Montevideo Antlaşması'nda için öngörülen hususlardan bir diğeri de süreklilik arz eden organize bir nüfustur. Nüfusun sayısı konusunda ise bir alt limit bulunmamaktadır. Nijerya gibi 200 milyondan fazla olabildiği gibi Yeşil Burun (Cape Verde) gibi 1 milyondan daha az nüfusu da sahip olabilir. Buradaki temel mesele nüfusun organize ve süreklilik arz etmesidir. Ancak organize ve süreklilik arz etme durumu da aynı sınırların belli olması gerektiği konusundaki tartışmalarda olduğu gibi muğlaklıklar içermektedir (Wallace-Bruce, 1985: 590). Batı Sahra ülkesi bu anlamda verilebilecek en önemli örnektir. 1884-1976 yılları arasında İspanya sömürgesi olarak kalan Batı Sahra'nın kendi kaderini tayin hakkını kullanabilmesi için BM Genel Kurulu bir referandum yapılması talebinde bulunmuştur. İspanya referandum talebini kabul etmiş ancak Fas ile Moritanya, İspanyol işgalinden evvel bu bölge ile tarihi ve kültürel bağlarını gerekçe göstererek Batı Sahra'nın kendilerine bağlanmasını istemiştir. Ayrıca Fas ve Moritanya Batı Sahra'nın bir devlet olabilmesi için elzem olan sürekli ve organize insan topluluğundan yoksun olduğunu iddia etmiştir. Bunun üzerine Batı Sahra'nın sahipsiz bir ülke (terra nullius) olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği konusunda 13 Aralık 1974 tarihinde BM Genel Kurulu, Uluslararası Adalet Divanından bir Danışma Görüşü talep etmiştir. Mahkeme vermiş olduğu kararda Batı Sahra'nın ülke sınırlarını aşan göçebe kavimlere sahip olduğunu kabul etmekle birlikte nüfusun organize olmasından veya sürekliliğinden ziyade sosyal ve siyasi olarak örgütlenmiş olup olmadığının daha önemli olduğuna karar vermiştir (International Court of Justice, 1996). Dolayısıyla Mahkeme'ye göre Batı Sahra halkının göçebe durumda olması o halkın kendi kaderini tayin etmesine engel değildir.

Montevideo şartları açısından değerlendirilebilecek diğer hususlar ise "etkili yönetim" ile "dış ilişkileri yönetme kapasitesi"dir. Bu şartın devlet ilk kurulduğunda karşılanması gerektiği ifade edilse de Afrika kıtasında sıklıkla görüldüğü üzere devletler, iç karışıklık neticesinde topraklarındaki etkili yönetimini kaybedebilir ve başarısız veya zayıf devlet haline gelebilir. Böyle bir durum yaşandığında genellikle uluslararası toplum o devleti tanımaya devam etmektedir. 1960 yılında Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde yaşanan iç çatışmalara, hatta Katanga bölgesinin ayrılıkçı girişimlerine ve bundan doğan yönetim boşluklarına rağmen uluslararası toplum, bu devletin toprak bütünlüğünü korumasına yardım etmiştir. Hatta BM öncülüğünde Kongo Demokratik Cumhuriyeti'ndeki finansal ve siyasi istikrarsızlık engellenmiş ve Katanga'nın ayrılıkçı girişimleri 1960 yılındaki BM destekli barış gücü operasyonları neticesinde bastırılmıştır. Yine 2011 yılında Libya'da Kaddafi sonrasında oluşan yönetim boşluğu uluslararası toplumun sınırları dâhilinde Libya'nın egemen bir devlet olarak tanınmasını engellememiştir (Dobbins vd., 2005: 16).

6. Afrikalı Devletlerin Tanınma Sorunu ve Bazı Ayrılıkçı Girişimler

Uluslararası hukuka göre açıklayıcı ve kurucu olmak üzere iki tür tanınma söz konusudur. Kısaca kurucu okula göre diğer devletler tarafından tanınmasıyla yeni devletin uluslararası hukuk kişiliği kazanacağı öngörülürken açıklayıcı okula göre bir ulusun devletleşmesi diğer devletlerin siyasetinden bağımsız olarak Montevideo şartlarına göre hali hazırdaki mevcudiyetinin kabul edilmesi yoluyla geliştiğini savunur. Günümüzde kurucu teorisinin öngördüğü gibi bir devletin devlet olabilmesi için sadece diğer devletler tarafından tanınması gerektiği düşüncesi kabul görmekten uzak olduğu gibi tanıyıp tanımama yönünde alınan bir karar sadece bu kararı alan devletler açısından sonuç doğurabilecektir.

Tanımaya işleminin gerçekleşmesi halinde uluslararası hukuka göre her iki taraf birbirine karşı hak ver yükümlülükler sahip olacaktır. Dolayısıyla Montevideo şartlarına uygun şekilde bağımsızlık ilan eden ulusların diğer devletler tarafından tanınması sadece devlet olunması için gereken şartların karşılanması durumunun teyidinden başka bir şey değildir. Bu arada söz konusu şartları karşılayan ulusların devlet olarak tanınmasının kesin olmadığını söylemekte fayda vardır. Ayrıca bahsi geçen ulusların sömürge sonrası kendi kaderini tayin hakkına haiz olan uluslar içinden olması ve eşit haklara sahip olunan bir devlet içerisinde ayrılıkçı bir gündeme sahip olmaması gerekmektedir. Aksi takdirde bu ulusun mücadelesi kendi kaderini tayin hakkı değil, bir devletin toprak bütünlüğünü bozmaya çalışan ayrılıkçı bir girişim olarak değerlendirilecektir. Bu tarz ayrılıkçı bir girişimin merkezi hükümet tarafından bastırılması ise mümkün olup ayrılıkçı tarafa verilebilecek olan destek BM Antlaşması'nın 2/7. maddesinde ifadesini bulan iç işlerine karışmazlık ilkesine aykırı olacaktır. Eğer ayrılıkçılara silahlı bir destek söz konusu olursa bu BM Antlaşması'nın 2/4. maddesi gereği kuvvet kullanma yasağının ihlali olacaktır. Bu yasak ise hiçbir devletin uluslararası hukuka göre ihlal etmemesi gereken *jus cogens*⁷ kurallardan bir tanesidir.

Montevideo şartlarını karşılayan bir devletin başka bir devlet tarafından tanınmaması mümkün olduğu gibi bu şartları karşılamayıp uluslararası hukuka göre tanınmaması gereken ulusların tanınması da söz konusu olabilir. Bu tarz durumlarda genellikle uluslararası toplumun tutumu belirleyici bir rol oynamaktadır. Kurucu teori çerçevesinde bir değerlendirme yapılırsa bu işlemin devletlerin siyasi çıkarlarına göre farklılık arz edebileceği söylenmelidir. Ancak yine ifade edilmelidir ki kurucu teori, Montevideo şartlarını karşılasa dahi gayri meşru bir şekilde devlet veya hükümet olduğunu ilan eden tarafın tanınıp tanınmamasında uluslararası topluma takdir fırsatı vermektedir (Kuzu, 2011: 7-14).

⁷ Buyruk Kural anlamına gelen bu terim soykırım, saldırı suçu, kuvvet kullanma yasağı, kölelik vb. suçların hiçbir şekilde işlenemeyeceğini ve bu tür suçları öngörecektir şekilde yapılan antlaşmaların batıl kalacağını ifade etmektedir.

Bu ise daha çok hükümetlerin iç hukuk düzenine aykırı şekilde yıkılması, ayrılıkçı hareketlerin ortaya çıkması veya başka devletin işgali neticesinde yaratılan fiili durumları kabul etmeme yoluyla meydana gelmektedir (Lauterpacht, 1947: 425).

Hukuken *ex injuria jus non oritur* (yasadışı eylemlerin hukuk yaratamaması durumu) olarak ifade edilen bu yasa, Japonların Çin'e ait Mançurya bölgesini işgal etmesinden sonra burada oluşturulan işgal yönetiminin tanınmaması yönünde ABD politikasının sonucu olarak "Stimson Doktrini" ismiyle kavramsallaştırılmıştır (Kuzu, 2011: 18).

Bu tanıma işleminin en sakıncalı yönü devletlerin subjektif yetkisi altında olmasıdır. Çünkü her devlet bir gecede alacağı bir siyasi kararla istediği şekilde tanıma işlemini gerçekleştirebilir. Bununla beraber devletler alacakları bu siyasi kararlara göre tanıma işlemini gerçekleştirmeye yetkili olsa da hükümetlerin tanınması tartışmalı mahiyetini korumaktadır. Örneğin Libya'da Kaddafi yönetimine karşı başlatılan isyan hareketleri neticesinde Batılı ülkeler, Kaddafi rejimine tepki göstererek Libya muhalefetini Libya halkının meşru temsilcisi olduğunu ilan etmiştir.

Fakat Libya muhalefetinin Libya halkının meşru temsilcisi olarak tanınması Libya'da Kaddafi rejiminin uluslararası hukuk açısından hükümet olma vasfında bir değişiklik yaratmamış, bu tanıma kararı söz konusu devletlerin siyasi tutum temelinde açıklanacak bir işlem olarak değerlendirilmiştir. Örneğin Libya muhalefetini Libya halkının meşru temsilcisi olarak tanıyan İngiltere, Nisan 2011'de sınır dışı edene kadar Kaddafi'nin büyükelçisini muhatap almaya devam etmiştir. Bu arada Libya Büyükelçisi'nin daha sonra sınır dışı edilme nedeni Libya muhalefetinin hükümet olarak kabul edilmesinden kaynaklanmamaktadır. İngiltere, Libya'daki İngiltere Büyükelçiliği'ne verilen zarara tepki olarak Libya Büyükelçisi'ni sınır dışı etmiştir (Akande, 2011). Bu konuda Afrika'dan başka örnekler de mevcuttur. Örneğin Etiyopya, İtalya tarafından ilhak edilmesine rağmen uluslararası toplum bu ilhakı tanımamıştır. Hatta işgal altındaki Etiyopya'nın diplomatları Milletler Cemiyetinde iki yıl daha temsil görevlerini devam ettirmiştir. Aynı şekilde 24 Eylül 1973 tarihinde bağımsızlığını ilan ettikten sonra Gine Bissau, BM Genel Kurulu tarafından hemen tanınsa da 26 Ağustos 1974 yılına kadar Portekiz, bu bağımsızlık ilanını kabul etmemiştir (Wallace-Bruce, 1985: 594-598). Bunun üzerine uluslararası toplum Portekiz'e tepkiler göstermiş ve BM Güvenlik Konseyi oy birliği ile Gine Bissau'nun BM üyesi olarak kabul edilmesi yönünde karar almıştır. Bu baskılardan sonra Portekiz, Gine Bissau'nun bağımsızlığını tanımıştır (Kihss, 1974). Görüldüğü gibi uluslararası hukukta tanınma meselesinin muğlaklığı bu konuda bizlere net bir hüküm verme olanağı tanımamaktadır. Bu sebeple sömürge sonrasında bağımsızlıklarını kazanmaya çalışan uluslar için açıklayıcı teoriyi; ayrılıkçı, sömürgeci ve işgalci girişimlere karşı kurucu teoriyi öne çıkarmak gibi mümkün görünmektedir.

Afrikalı ulusların devletleşme sürecinde yaşanan bir diğer sorun ise ayrılıkçı girişimlerdir (Williamson, 2009: 59). Bununla ilgili 1970 yılında kabul edilen BM Genel Kurulunun BM Antlaşması Doğrultusunda Devletler Arasında Dostça İlişkiler ve İşbirliğine İlişkin Uluslararası Hukuk İlkeleri Konusundaki Bildirgesi'nde kendi kaderini tayin hakkının önemini teyit edilmekle beraber halkların parçası olduğu devlette eşit hakları varsa; kendi geleceğini tayin ilkesine uygun olarak kendilerini yöneten ve ırk, inanç ya da renk ayrımı yapmadan ülkede yaşayan bütün halkları temsil eden bir yönetim bulunuyorsa; bu bildirgenin egemen devletlerin toprak bütünlüğünü ve siyasi birliğini tamamen ya da bir kısmı ile parçalayacak ya da bozacak herhangi bir harekete izin veriyormuş ya da teşvik ediyormuş gibi de yorumlanamayacağı bildirilmiştir (UN, 1970). Dolayısıyla sömürge yönetimi altında yaşayan halkların özgürlüğüne atıfta bulunulurken, eşit bir şekilde siyasi olarak temsil edilebilen halklar için bu ilkenin işler olmayacağına işaret edilmiş ve ayrılıkçı hareketler tasvip edilmemiştir. Nitekim sömürge sonrasında Afrika'da yaşanan çatışmaların önemli bir çoğunluğunda bahsi geçen bu ayrılıkçı girişimlerin izleri görülmektedir (UN, 2011). İlerleyen paragraflarda bu bahsi geçen ayrılıkçı girişimlere örnekler verilmektedir.

Nijerya'nın Biafra bölgesindeki ayrılıkçı hareket bu anlamda Afrika'da yaşanan en önemli örneklerdendir. Bu bölgede yaşayan Hristiyan İgbo etnik azınlığı, Nijerya Federal Hükümeti'nde yeteri kadar temsil edilmediğini ve yönetimde çoğunluğu oluşturan Müslüman Hausa-Fulani grubu çıkarlarının gözetildiğini öne sürmüştür. 1967 yılına gelindiğinde İgbolar, Nijerya'dan ayrıldıklarını ve tek taraflı olarak Biafra Cumhuriyeti'ni kurduklarını ilan etmiştir. İlan öncesinde yapılan müzakereler de başarısızlıkla sonuçlanmış, gerginlikler çatışmalara evrilmiş ve yaşanan iç savaş neticesinde 1 milyondan fazla Biafralı hayatını kaybetmiştir. İngiliz şirketi BP'nin İgbo çoğunluğunu oluşturan bölgede keşfettiği petrol ve bu petrolün paylaşımı noktasındaki merkezi hükümetin bazı politikalarına yönelik İgboların tepkisi bu iç savaşın en temel nedenlerinden birisini oluşturmuştur (Warren, 1979: 69). Bu süreçte iki tarafa da silah sağlayan Avrupalı devletler, iç savaşın şiddetlenmesine sebebiyet vermiştir (Garba ve Garba, 2005: 91-108). 2,5 yıl bağımsız olarak mevcudiyetini sürdüren bu cumhuriyet, sadece 5 devlet tarafından tanınmıştır. Ancak sadece 5 devlet tarafından tanınan Biafra'nın uluslararası hukuka göre bir devlet olarak kabul edilip edilemeyeceği tartışmalı kabul edilmiştir. Eğer Montevideo şartlarına göre bir değerlendirme yapılırsa Biafra'nın bir devlet olduğu iddia edilse bile uluslararası toplum Biafra'nın ilanını bir ayrılıkçı girişim olarak değerlendirmiş ve tanımamıştır. İngiltere'nin ise bu iç savaştaki tutumu dikkate değerdir. Nijerya'da iç savaş patlak verdiğinde İngiltere, sahip olduğu petrol imtiyazlarını korumak için "Tek Nijerya" politikasını desteklemiştir. 1967'deki Altı Gün Savaşları neticesinde petrol temininde yaşadığı büyük sorunlar dikkate alınırca İngiltere ekonomisi açısından Nijerya'dan yapılacak petrol ithalatının hayati hale geldiği ifade edilebilir.

Burada bir imtiyaz kaybı endişesi yaşayan İngilizlerin tutumunun iç savaşta belirleyici olduğu ifade edilmektedir (Uche, 2008: 134-135).⁸ Dolayısıyla sömürge yönetiminde ülkenin etnik ve dini gruplarını bölen ve bu farklı grupları federal bir devlet içerisine koyarak çatışmanın tohumlarını daha en başından eken İngiltere'nin, yönetimini sona erdirse de ekonomik açıdan sömürge çıkarlarını hâlâ devam ettirdiği görülmektedir (Heerten ve Moses, 2014: 172-173).

Afrika'nın devletleşme sürecinde yaşanan ayrılıkçı girişimlerden bir diğeri de Bantustan sorunudur. Güney Afrika'daki Apartheid rejiminin ayrımcı politikalarına maruz kalan ve dışlanan Bantustanlılar, Güney Afrika'da birbirleriyle bağlantısız 10 farklı bölgede yaşamlarını sürdürmektedir. Bu bölgeler Güney Afrika'nın en verimsiz toprakları olup nüfusu ise Apartheid rejiminin buralara sürdüğü siyahilerden oluşmaktadır. Buralara sürülen siyahi sayısının ise 900.000'den fazla olduğu belirtilmektedir. Beyazlar ise ülkenin en verimli ve zengin alanlarını kendilerine ayırmıştır. Daha sonra Güney Afrika'nın toplam %13'lük bir bölümünü oluşturan Bantustan bölgelerinin 4'ü Apartheid rejimi desteğiyle bağımsızlığını ilan etmiş ancak bu ilanlar uluslararası toplum tarafından kınanmıştır (Richardson, 1978: 185-190). Bununla ilgili 1975 yılında BM Genel Kurulundan, Bantustanlıların bağımsızlık ilanlarının hiçbir şekilde tanınmaması ve bağımsızlık ilanında bulunan Bantustanlılarla herhangi bir işbirliğinde bulunulmaması yönünde karar çıkmıştır. Söz konusu kararda Apartheid rejimi kınanarak bu rejimin desteğinde kurulan Bantustan devletçiklerinin kabul edilmemesi gerektiği, bu girişimin Güney Afrika'nın toprak bütünlüğüne ve BM Antlaşması'na aykırı olduğu ifade edilmiştir. Hatta bu durum 1960 yılında BM Genel Kurulunun almış olduğu "Sömürge Ülkelerine ve Halklarına Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Deklarasyon"da da ifadesini bulmuş, ulusal bütünlüğü ve egemenliği bozabilecek herhangi bir girişimin BM ilkelerine aykırı olacağı ifade edilmiştir (BM, 1960). Sadece siyahilerden müteşekkil suni devletçikler yaratan Apartheid rejiminin, Bantustan bölgelerinin sözde kendi kaderini tayin hakkını kabul ettiğini ilan ederek özünde ayrımcı ve ırkçı olan bu siyasetiyle Güney Afrika'nın bölünmesini amaçladığı söylenebilir.

Uluslararası hukuka göre hiçbir şekilde ihlal edilmesi mümkün olmayan ve ihlaline sebep olabilecek her türlü düzenlemenin kesin olarak hükümsüz olduğu jus cogens kurallardan birisi de ırkçılıktır. Bununla alakalı Kasım 1983 tarihinde BM Genel Kurulunun aldığı bir kararla Güney Afrika'daki Apartheid rejimi anayasasının ırkçı olduğu ve hiçbir şekilde geçerli olmadığını ilan etmesi jus cogens kuralının tatbiki olarak değerlendirilebilir. Aldığı bu kararda 1948 yılında ilan edilen Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'ne de atıfta bulunan BM, Güney Afrika'daki ırk, renk ve dil ayrımının illegal olduğunu belirtmiştir.

⁸ Bununla beraber, Nijerya'da keşfedilen petrol öncesi dönemde Nijeryalıların daha müreffeh olduğunun vurgulanması da çarpıcı bir ayrıntıdır.

Ayrıca ırkçılığın *jus cogens*'e aykırı olduğu ve bu kurala aykırı olan tüm ulusal ve uluslararası hukuk kurallarının batıl kalacağı; Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme ile Apartheid Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme'de Apartheid rejimi uygulamalarının insanlığa karşı suç teşkil ettiği belirtilerek bu rejimin Güney Afrika'nın toprak parçası olan Bantustan'ın ayrılığı konusundaki destekleyici inisiyatiflerinin geçersiz olduğu vurgulanmıştır. Bu nedenle uluslararası toplum tarafından *ex injuria jus non oritur prensibi* Güney Afrika'da uygulanmış ve yaratılan bu illegal durumun kabul edilemeyeceği vurgulanmıştır (Wallace-Bruce, 1985: 599-602). Bu açıdan bakılırsa Güney Afrika'daki Apartheid rejimine yönelik uygulanan politikaların kendi kaderini tayin hakkına önemli bir perspektif kazandığı söylenebilir.

İrkçi ve ayrımcı siyasetin uygulandığı bir diğer ülke ise Rodezya'dır. Güney Afrika'nın Apartheid rejiminde olduğu gibi Rodezya rejimi de siyahilere karşı siyasi ve sosyo-ekonomik alanlarda ayrımcılık politikalarını kurumsallaştıracak çok sayıda kanun yürürlüğe sokmuştur. Beyaz azınlığın siyahi haklarını görmezden gelerek kurduğu Rodezya rejimi, BM tarafından ırkçı olarak değerlendirilmiş ve bu rejime çok sayıda yaptırım uygulanmıştır. Dolayısıyla Montevideo şartlarına uyup uymadığına bakmaksızın BM, %6'luk bir nüfusun %94'üne tahakküm kurduğu ırkçı ve demokratik olmayan bir rejim olan Rodezya'nın meşruiyetini kesin bir dille reddetmiştir. BM Güvenlik Konseyi de BM Antlaşması'nın 39. maddesi çerçevesinde karar alarak Rodezya yönetiminin uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturduğunu karara bağlamış ve Rodezya'nın tek taraflı bağımsızlık ilanının geçersiz olduğunu ilan etmiştir (Dore, 1980: 40-41). Bu baskılar sonuç vermiş ve 21 Aralık 1979 tarihinde imzalanan Lancaster House Antlaşması ile Zimbabwe ismiyle yeni bir devlet kurulmuştur. Sonuç olarak yine *ex injuria jus non oritur prensibi* Rodezya'da da benimsenmiş ve 14 yılın sonunda Rodezya'daki ırkçı Smith rejimi sona ermiştir (Wallace-Bruce, 1985: 595).

7. Devletleşen Afrika'daki Dolaylı Sömürge Dönemi

Afrikalı uluslar sömürge sonrasında uluslararası toplumun onurlu birer üyesi olabilmeyi başarabilse de bu sömürge ilişkisinin bittiği anlamına gelmemiştir. Başka bir ifadeyle, Avrupalı güçlerin Afrika'daki doğrudan yönetimi sona erdiği doğru olmakla birlikte kurulan Afrika devletlerinin kurumsal yapıları ve toplumsal düzenleri sömürge düzeninin devam edeceği şekliyle tasarlanmıştır. Başta ekonomi olmak üzere siyaset, kültür ve eğitim alanlarında sömürgeci devletlerin bu ülkeler üzerindeki tahakkümünün sürdüğü açık bir vakıadır. Sömürge düzenini sürdürmek isteyen Batılı güçlerin, Afrika ülkelerinin kalkınma ve ekonomik olarak bağımsızlık mücadelelerini Bretten Woods kurumlarıyla ipotek altına aldığı ve ekonomik olarak desteğe ihtiyaçları olan Afrika ülkelerine çıkarlarına uygun şekilde reçeteler dayattığı ifade edilmektedir (Gruhn, 1983: 40-41).

Sadece ekonomi alanında değil BM düzeninde de Batı'nın Afrikalılara istediği tarzda şartları benimsetmeye çalıştığı vurgulanmaktadır. BM sistemi her ne kadar Afrika'nın sömürge yönetimlerinden kurtulmasında belirleyici bir rol oynasa da Afrika devletleri BM Güvenlik Konseyinin kendi geleceği adına alacağı kararlardan memnuniyet duymamaktadır. Afrikalı devletler kendilerinin söz hakkına sahip olmadığı bir küresel yönetim sisteminde kendi sorunlarının çözümünü mümkün görmemektedir (Gassama, 2018: 551-554). Aynı şekilde dünya adaleti için hala umut vadettiği düşünülen Uluslararası Ceza Mahkemesinde (UCM) bile dava dosyalarının tümü Afrikalılara karşı açılmıştır (International Criminal Court, 2021). Haliyle bu mahkemenin sadece Afrikalılar için mi kurulduğu sorusu akıllarda belirlemektedir.

Diğer taraftan da Batılı ülkelerin bir bahane olarak insan hakları ihlallerini kullanmak suretiyle bu ülkelere müdahale etme ihtimali, Afrikalı devletler açısından endişe verici bir husus olarak değerlendirilmektedir. Uluslararası toplumun insani müdahale kavramını kurumsallaştırma yönünde gayretlerinin sonucu olarak ortaya konulan R2P doktrinini de bu bağlamda ele almak mümkün görünmektedir. Birleşmiş Milletler 2005 Dünya Zirvesi ve 2006 yılında Güvenlik Konseyinin aldığı 1674 sayılı kararı sonucu oy birliğiyle kabul edilen bu doktrine göre ülkesindeki bireyleri korumakta başarısız olursa ve bu başarısızlık ağır insan hakları ihlallerine yol açarsa, buradaki sivilleri koruma yetkisinin uluslararası topluma geçeceği bildirilmiştir (Ertuğrul, 2016: 441-470). Ancak BM Güvenlik Konseyinin uhdesinde olan R2P doktrininin suistimal edileceği yönünde Afrikalıların haklı endişeleri mevcuttur. Örneğin Arap Baharı'yla Libya'da yaşanan isyan hareketleri neticesinde yaşanan iç savaşla beraber BM Güvenlik Konseyi aldığı 1973 sayılı kararla R2P'de öngörülen tedbirlerin sağlanması amacıyla NATO müdahalesinin yapılmasını öngörmüştür. Ancak özellikle Fransa'nın başını çektiği bir grup devlet tarafından bu amacın dışına çıkmış ve yapılan müdahale rejim değişikliği ile sonuçlanmıştır. Bu durum doğal olarak R2P açısından oluşan olumlu intibaya zarar vermiştir (Hehir, 2012: 5). Hatta bu örnek olay Batılı devletlerin R2P'yi kendi ülkelere müdahale etmek için araç olarak kullanabileceği yönündeki Afrikalıların endişesini körüklemiştir (Waal, 2012: 70-71). Bu konuda önemli olarak değerlendirilebilecek bir diğer detay BM Güvenlik Konseyinin Libya'da yaşanan olayları UCM'ye sevk ettiği 1970 sayılı kararın Gabon, Nijerya ve Güney Afrika'nın olumlu oylarıyla alınmış olmasıdır. Dolayısıyla Afrikalı devletlerin uluslararası adaletin sağlanması yönünde bir irade eksikliği taşıdığı söylenemese de bazı Batılı ülkelerin yetkisini aşarak Kaddafi rejimini devirmesi Afrikalılarda haklı olarak endişe ve tepkiye sebebiyet vermiştir (Batohi, 2014: 50).

Afrikalı devletler insan hakları veya insancıl hukuk ihlallerinin yanı sıra terörle mücadele bahanesi ile de kendi ülkelere Batılı devletlerin müdahil olma ihtimalinden endişe duyduğu söylenebilir (Saul, 2006: 2-3). Teröre karşı meşru müdahalelerin önemi büyük olmakla birlikte bu konunun suistimal örnekleri mevcuttur.

Bu suistimal örnekleri bağımsız olsa da Afrikalı devletlere ikinci sınıf devlet muamelesi yapıldığı kanaatini güçlendirmektedir. ABD'nin 1998 yılında Sudan'a karşı gerçekleştirdiği operasyon buna örnek olarak verilebilir. 1998 yılında ABD, Sudan'ı Kenya ve Tanzanya'daki ABD Büyükelçiliklerine karşı yapılan saldırıların faillerini barındırmakla suçlamıştır. Daha sonra ABD, Sudan'ın kuzeyinde bir ilaç fabrikasına saldırı gerçekleştirmiş ve burada Bin Ladin adına kimyasal silah yapıldığını iddia etmiştir. Ancak söz konusu yerin Sudan'ın en büyük silah ihracatçısı olan bir firmaya ait olduğu ve tesisin düzenli olarak Dünya Sağlık Örgütü tarafından ziyaret edildiği anlaşılmıştır. Hatta ABD'li bir mühendis de fabrikanın ilaç ürettiği ve kimyasal silah üretimiyle hiçbir alası olmadığını açıklamıştır. Ayrıca fabrika sahibinin de terör örgütü El Kaide ile bağlantısı olduğunu ABD kanıtlayamamış ve bunun üzerine ABD iddialarından vazgeçerek Sudan'a yaptığı saldırının yanlış istihbarata dayandığını itiraf etmek zorunda kalmıştır. Bu arada Sudan, ABD iddialarını reddetmiş ve ABD kanıtlarının zayıf olduğunu belirtmiştir. Hatta Sudan, ABD iddialarının araştırılması için BM Güvenlik Konseyine başvurmuş ancak BM Güvenlik Konseyi daimi üyesi olan ABD rıza göstermeyince bu gündeme dahi alınmamıştır. Bu nedenle ABD'nin tamamen ihtimale dayanarak Sudan'a saldırması uluslararası hukukun ağır bir ihlalini teşkil ettiği söylenebilir. Normal şartlarda ABD'nin izlemesi gereken prosedür bellidir. Ani bir tehdit söz konusu değilse saldırı tehdidine uğraması muhtemel olan devlet elindeki kanıtlarla birlikte BM Güvenlik Konseyine başvurması gerekmektedir. Konuyu değerlendiren ve tehdit olduğu kanaatine varan BM Güvenlik Konseyi, BM Antlaşması'nın 39. maddesi çerçevesinde durum tespiti yapması; eğer tehdit söz konusu ise 41. madde çerçevesinde ekonomik ve diplomatik yaptırımlar uygulaması; o da yetersiz kalırsa 42. madde çerçevesinde askeri önlemler alması mümkün olabilirdi. Ancak konuyu daimi üye olduğu BM Güvenlik Konseyinin dikkatine dahi sunmaya gerek duymayan ABD, sonradan doğru çıkmayan bir istihbarata dayanarak Sudan'a saldırıda bulunmuş ve bu ülkenin egemenliğini ihlal etmiştir. ABD'nin Sudan'a karşı gerçekleştirdiği saldırı fiili ise cezasız kalmıştır. Bu olay eski sömürgeci güçlerin de dâhil olduğu BM Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin kendi çıkarları için Afrika dâhil tüm dünyanın kaderini etkileyen veto güçlerini araçsallaştırmasının bir sonucu olarak değerlendirilebilir (Topal, 2004: 231-235).

Bağımsız Afrika'da görülen ekonomik krizler, yolsuzluklar ve kıtlık sömürge döneminin Afrika'ya bıraktığı bir diğer mirastır. Sahip olduğu kaynakları işletemeyen ve büyük ölçüde bu kaynakların Batılı devletlere satışından gelecek sıcak paraya bağımlı olan Afrikalı devletlerin ekonomik olarak çeşitli bir yapıya sahip olmadığı görülmektedir. Kalkınma açısından ilerleme kaydedemeyen, gelir dağılımının düzensiz ve alım gücünün düşük olduğu Afrika'da çok sayıda zayıf veya başarısız devlet bulunmaktadır. Bu nedenle meşru ve etkin güvenlik kurumlarının kurulması, tarafsız ve adil bir hukuk sisteminin inşa edilmesi, sosyo-ekonomik kalkınmanın sağlanması ve sağlıklı bir

şekilde siyasi ve idari kurumların tesis edilmesi günümüz Afrikasının en temel devlet meseleleri olarak değerlendirilmektedir (Ottoway, 2002: 16).

Ekonomik bağımsızlıkları olmadan siyasi bağımsızlıklarını tam anlamıyla sağlayamayacağına farkında olan Afrikalı devletler, eski sömürgeci güçlere karşı çeşitli mücadeleler vermiştir. Bu kapsamda Afrikalı devletler, sömürge döneminde yabancı güçlerin kendi doğal kaynakları üzerindeki imtiyazlarını kaldırarak kamulaştırmaya çalışmıştır. Ancak bu imtiyazların kaldırılması Batılı devletlerle Afrikalı devletler arasında ciddi gerilimlere neden olmuş ve uluslararası hukuk açısından çeşitli tartışmalara sebebiyet vermiştir. Sömürge döneminde alınan kararları kabul etmeyen Afrikalı devletler, egemenlik hakları gereği istemediği antlaşmaları uygulamak zorunda olmadığını savunmaktadır. Gerçekten de sömürge dönemi uygulamaları jus cogens'e aykırı bir suç olarak değerlendirilirse, bu dönemde Afrikalı toplumların çıkarını derinden etkileyecek ekonomik kazanımların Batılı ülkeler lehine yorumlanması mümkün gözükmemektedir. Devam edebileceği yönünde bir yorum, BM Antlaşması'nın 2/1. maddesinde ifadesini bulan egemen eşitlik ilkesine aykırıdır. Ancak bu dirence rağmen birçok Afrika devleti, Batılı güçlerin ekonomik çıkarlarını devam ettiren imtiyazları, sahip oldukları kötü ve yolsuz yönetimler altında devam ettirmek zorunda kalmıştır. Bu yönetimler ise Batılı güçler tarafından önemli ölçüde desteklenmiştir.

Bununla birlikte, oluşturduğu kurumlarla da Batılı ülkelerin Afrika ile siyasi ve ekonomik olarak sahip olduğu sömürü ilişkisini devam ettirdiği görülmektedir. Örneğin Fransa, Batı Afrika ve Orta Afrika'daki eski sömürgeci olan 14 ülke için oluşturduğu CFA Frangı (Communauté Financière Africaine Franc) para birimi yoluyla bu ülkeler üzerinde önemli bir ekonomik nüfuz elde etmiştir. Fransa'nın kendi kararlarına göre yönlendirdiği bu para biriminin 14 ülkede para istikrarını koruduğu ve Fransız hazinesinin sağladığı güvence ile bu ülkelerde göreceli olarak düşük enflasyon görüldüğü iddia edilebilir (Anghie, 2006: 748-749). Ancak bu durum, 14 ülkenin para yönetimini açısından Fransa'ya önemli bir tasarruf yetkisi vermektedir. Bu ülkeler, Fransa kontrolündeki bu para birimine bağımlı kalarak ihtiyaç duydukları çeşitli bir ekonomiye geçişlerini yavaşlatmakta ve bu da ekonomilerinde emtia bağımlılığına yol açmaktadır. Şüphesiz bu da sermaye kaçıışı ve yolsuzluk vb. olumsuzluklara sebebiyet vermekte ve bu ülkelerin kalkınmasını engellemektedir. Nitekim Fransa'nın eski sömürge ülkeleri hâlâ sosyo-ekonomik koşullar açısından dünyanın en az gelişmiş ülkeleri olarak gösterilmektedir.⁹ Bu duruma rağmen Fransa'nın bu ülkelerdeki demokratik değerlerin benimsenmesi ve ekonomik kalkınmanın artırılması gibi bir siyaseti olmamış ve diktatörlüklerle yakın ilişkiler kurarak ekonomik çıkarlarını korumaya devam etmiştir.

⁹ Mülteci krizi nedeniyle yaşanan Fransa-İtalya gerginliğinde İtalyan Dışişleri Bakanı Luigi di Maio CFA para birimini işaret ederek Afrika olmasaydı Fransa'nın ekonomik olarak dünyanın en büyük 6. ülkesi değil 15. ülkesi olacaktı yorumunda bulunmuştur. Maio, Fransa'nın 14 Afrika ülkesi için para basarak bu ülkelerin ekonomik olarak kalkınmasına engel olduğunu belirterek AB'nin Fransa'ya bu yüzden yaptırım uygulaması gerektiğini savunmuştur (BBC World, 2019).

Örneğin Fransa'nın elektrik üretiminin %80'ini sağlayan nükleer santraller için gerekli uranyum Nijer'den sağlanmaktadır. Bunun yanında Fransız havacılık ve silah endüstrisi manganez, krom, fosfat ve minerallerde CFA ülkelerine ciddi şekilde bağımlıdır. Ayrıca aşırı değerli olan ve Fransız yönetiminde olan CFA Fransı'nın sabit paritesi bu ülkelerdeki Fransız şirketlerini para değer kaybından korumakta, konverbilite ve serbest transfer ilkeleri bu şirketlerin karlarını kolaylıkla CFA ülkeleri dışına çıkarabilmelerini sağlamaktadır. Bu para birimi sayesinde Fransızlar, ticari olarak alışverişlerini düşük maliyetle gerçekleştirebilmektedir (Taylor, 2018: 1-28). Buna ilaveten CFA Fransı bastırmak isteyen bu ülkeler, dış ticaret rezervlerini Fransa Merkez Bankası'na yatırmak zorunda kalmaktadır. Tabii ki sadece ekonomik değil sosyo-kültürel anlamda da Fransa'nın eski sömürgeleri ile olan münasebetleri bu sömürü ilişkisinin devamına neden olmaktadır. Örneğin Fransız eğitim sisteminden geçen eski sömürge ülkelerindeki yönetici elitin Fransa ile özel ve ayrıcalıklı ilişkileri bulunmaktadır. Aynı şekilde Fransa'nın eski sömürgelerine yönelik yürüttüğü kültürel diplomasisinde Alliance Française, Fransız Kültür Merkezi, Campus France, Fransız Kalkınma Ajansı ve Fransız okullarının önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Bu kurumlar çok eski ve köklü bir geçmişe sahip olmuş ve bu ülkelerde bölge uzmanlığı kültürünü önemli ölçüde geliştirmiştir. Bu ülkelerin eğitim sistemine önemli ölçüde nüfuz elde edebilmeyi başaran Fransa, kendi ülkesinde eğitim gören mezunları da iyi organize etmiş ve bu ülkelerde güçlü bir mezunlar ağı oluşturmuştur (Özkan, 2020: 121-127).

1760 Endüstri Devrimi ile sömürgeciliği artıran İngiltere ise Afrika'dan köleleştirdiği insan gücü ve kaynaklarla önemli bir güç haline gelmiştir. Sömürge döneminde hurma yağı, petrol, bakır, krom, platin ve özellikle altın vb. önemli kaynakları kontrol eden İngiltere, sömürge sonrasında da yolsuz ve kötü yönetime sahip Afrikalı hükümetlerle yaptığı antlaşmalarla bu kaynaklar üzerindeki imtiyazlarını önemli ölçüde korumuştur (Drayton, 2005). Örneğin bir araştırmaya göre hali hazırda İngiliz firmalarının Afrika'da özellikle altın, platin, elmas, bakır, petrol, gaz ve kömür vb. madenlerde önemli derecede imtiyaz sahibi olduğu belirtilmektedir (Curtis, 2016: 3). Londra Menkul Kıymetler Borsasında (LSE) işlem gören 101 İngiliz şirketin Afrika'da madencilik faaliyetleri olduğu ve bu şirketlerin toplam 1 trilyon doları aşan kaynağa sahip olduğu ifade edilmektedir. Yine Afrika kalkınması için yatırım ve krediler yoluyla aktarılan 134 milyar doların olduğu ifade edilse de yabancı şirketlerin karları, vergi kaçakçılığı vb. sebeplerden ötürü her yıl Afrika'dan 192 milyar dolarlık çıkışın olduğu vurgulanmaktadır. Afrika'ya yönelik İngiliz dış politikası ise ekonomik olarak liberalleşmeye dayanmaktadır. İngiltere, Afrikalı hükümetlerin dış ticaretlerine düzenleyici ve korucu engeller koymasına karşı çıkmakta ve gümrüklerinde düşük vergi politikası gütmesini istemektedir. Ayrıca İngiltere, Afrika'da insan hakkı ihlalleri konusunda da bağlayıcı değil gönüllü mekanizmalar devreye sokmayı tercih etmektedir.

İngiltere'nin şeffaf yönetim, liyakat ve hesap verilebilirlik vb. konularda kendi içinde büyük sorunlar yaşayan Afrikalı rejimlerin bu tür hukuksuz uygulamalarını görmezden gelmesi çoğunlukla Afrika'daki doğal kaynak imtiyazlarını koruma endişesiyle alakalı olduğu ifade edilebilir. Örneğin Batı Sahra'nın kendi kaderini tayin hakkı olduğu ve Fas'ın Batı Sahra topraklarındaki egemenlik iddiasının kabul edilmemesi yönündeki Uluslararası Adalet Divanının kararına rağmen Fas hükümeti ile yapılan antlaşma çerçevesinde 6 İngiliz şirketi Batı Sahra topraklarında petrol ve doğalgaz imtiyazı elde etmiştir (Curtis, 2016: 1-32).

Fransa'da olduğu gibi İngiltere'nin de eski sömürge ülkelerindeki kültürel diplomasi çalışmaları sömürge sonrası çıkarlarını korumada önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin İngiltere'nin burs programı olan Chevening, bu anlamda önemli bir amaca hizmet etmektedir. Etnik, dini ve kültürel vb. unsurlara dayanarak çeşitlilik yaratmaya dikkat eden Chevening programı, toplumsal kalkınma temelinde bu ülkelerdeki İngiliz dış politik çıkarlarına hizmet edecek şekilde burslandırmalar yapmaktadır. İngiltere bu programıyla "toplumsal kalkınma" ve "dış politika" öncelikleri doğrultusunda hareket etmektedir. Nitelikli yükseköğretim imkânından yoksun olan eski sömürge ülkelerinde eğitilmiş bir insan gücünün sağlanması İngiltere'nin dış politika önceliklerinden birisi olmuştur. Nitekim Chevening programının tanıtımında lider yetiştiren bir program olarak bahsedilmesi önemli bir detaydır. İngiltere hariciyesinin de belgelerinde ifadesini bulduğu üzere gelişmekte olan ülkelerin ulus/devlet inşasına katkı sağlamak öncelikli bir hedeftir. Bu hedef esasında İngiliz eğitim sisteminden geçmiş seçkin ve elit bir kitle yaratma isteğinin bir sonucudur. Yetiştirilecek bu kitlenin de İngilizlerin sömürge sonrasında çıkarlarını korumada önemli bir rol oynadığı/oynayabileceği söylenebilir (Yılmaz, 2020: 128).

Özetle Afrikalı devletlerdeki kötü yönetim sorununu eski sömürgeci güçler bir fırsat olarak değerlendirmektedir. Eski sömürgeci güçlerin Afrika'daki yolsuz ve liyakatsiz olan zümrelerle kurduğu yakın ilişkiler, Afrika'daki çıkarlarını ve imtiyazlarını korumada önemli bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla Afrikalı uluslar bağımsızlıklarını ilan ederek devlet olabilmeyi başarsa da uluslararası hukuk bu devlet yönetimlerinin eski sömürgeci güçlerle ve diğer Batılı devletlerle kendi halklarının refahı hilafına yaptığı antlaşmaları engellememektedir. Maalesef bu antlaşmalar, sözde iki egemen devletin hür iradesiyle yapıldığı için uluslararası hukuka göre uygun antlaşmalardır. Ancak bu antlaşmaların hukuki olduğu savunulsa bile meşru olarak değerlendirilmesi mümkün değildir. Bu tür meşruiyeti bulunmayan imtiyaz antlaşmalarının altına imzalarını atan Afrikalı yöneticiler, ülkelerinde yaşanacak bir kriz durumunda eski sömürge yönetimlerinden sıklıkla yardım istemektedir. Bu sayede Batılı devletler, Afrika'daki bu yönetimlerle önemli çıkar ilişkisi kurmakta ve yapılan yardımların karşılığı da genellikle bahsi geçen imtiyaz anlaşmaları olmaktadır.

Fakat bahsedildiği üzere bu çatışmaların çıkış sebebi de doğrudan Batı'nın Afrika ülkelerine bıraktığı sömürge mirasının bir sonucudur. Öyle ki Afrikalı ulusların sömürge yönetiminden sonra devletleşmesiyle beraber etnik olarak aynı gruplara mensup yerel toplulukların farklı ülkelere dağıtılarak suni sınırların çizilmesi; siyasi ve ekonomik olarak denge gözetmeyen bir sistem bırakması bu ülkelerdeki çatışmaları kronik hale getirmiştir. Bu durum Afrikalı devletlerin sadece kendi sınırları dâhilinde değil kendi aralarında da çatışmalara neden olmaktadır. Ruanda, Nijerya ve Sudan'da yaşanan iç çatışmalarla, Kenya-Somali ile Etiyopya-Somali arasındaki çatışmalar bu anlamda örnek olarak verilebilir (Bayeh: 2015: 23-24). Özetle sömürgecilik siyasi olarak kırılğan bir Afrika mirası bırakmış ve doğrudan yönetimle olmasa da dolaylı olarak Afrika'daki siyasi ve ekonomik çıkarlarını koruma adına istediği tarzda antlaşmaları benimsetebildiği bir düzen kurmuştur.

Bununla beraber, Soğuk Savaş ortamında bağımsızlığını kazanan Afrikalı devletlerin kendi içerisindeki anlaşmazlıklara bir de ideolojik unsurların dâhil olduğu görülmektedir. ABD ve SSCB'nin kendisine yakın yönetimleri oluşturma gayreti neticesinde Afrika kıtası vekâlet savaşlarına sahne olmuş ve Angola, Etiyopya, Liberya, Mozambik ve Somali vb. ülkelerde yaşanan iç savaşlar neticesinde çok sayıda insan hayatını kaybetmiş ve mülteci durumuna düşmüştür (Daniel ve Nagar, 2016: 9). Dolayısıyla ABD ve SSCB kendisine yakın Afrikalı ülkelerin devletleşme sürecine hizmet edecek şekilde demokratik düzenin tesis edilmesi ve sosyo-ekonomik kalkınmanın desteklenmesi gibi bir gündemi olmamıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi de Afrika kıtasına beklenen huzuru getirmemiştir. Çok kutuplu düzende de Afrikalı kıtası, sömürge mirası sorunlarla uğraşmaya devam etmektedir. Uluslararası barış ve güvenliği ciddi anlamda tehdit eden Ruanda, Darfur, Kongo Demokratik Cumhuriyeti ve Orta Afrika'da yaşanan soykırım ve katliamlar buna verilebilecek en önemli örneklerdir.

Sonuç

Afrika'da devletleşme mefhumu dairesinde meseleye bakıldığında sömürge öncesinde Afrika'nın altın dönemini yaşadığını söylemek mümkün gözükmemektedir. Hatta günümüzdeki devlet anlayışına uygun şekilde yönetimlere sahip olduğu savunulan Afrika kıtası, dış ilişkilerini yönetme kapasitesi açısından da güçlü bir konumda olmuştur. Ancak sömürge döneminin başlamasıyla beraber Avrupalı güçler, buralardaki devlet mekanizmalarını ortadan kaldırmıştır. Haliyle bu dönemi Afrika'nın sömürgeci güçlere karşı direnişi ve özgürleşme mücadeleleri bağlamında ele almak daha doğru görünmektedir. Bağımsızlık sonrasında ise Montevideo şartları çerçevesinde Afrika'daki ulusların devletleşme mücadelesine yer verilirken bu ulusların uti possedetis ilkesini benimsemelerinin sömürge mirasını kabul etmeyle eş değer olduğu kanaatine varılmıştır. Bu mirasın Afrikalı uluslara zayıf ve başarısız devletler bıraktığı, bu devletlerin sahip olduğu zengin kaynaklara rağmen kendi ayakları üzerinde duramadığı vurgulanmıştır.

Ayrıca bu mirasın Afrikalı devletlerin sınırları dâhilinde ve kendi aralarında siyasi gerginliklere ve çatışmalara sebebiyet verdiği; bunun da Afrikalı ulusların sağlıklı bir devlet yapısı kuramamalarına neden olduğu ifade edilmiştir. Bunda da Afrika'daki birçok devletin sosyolojisine ve sosyo-ekonomik doğasına aykırı şekilde çizilen sınırların belirleyici olduğu savunulmuştur. Yaşanan ayrılıkçı hareketler ve ırkçı rejimlerin ortaya çıkışı da çalışmada örneklendirildiği üzere devlet inşası süreçlerini geciktirmiştir. Özellikle ayrılıkçı çatışmaların görüldüğü Afrika devletlerinde bu durum günümüzde de devam etmekte ve bu devletler çoğunlukla zayıf veya başarısız devlet olarak anılmaktadır. Çalışmada bu mirasın getirdiği öne sürülen hassas ve kırılabilir Afrika devlet yapısının, Batılı devletlerin dayatacağı Makyavelist politikalara karşı da Afrikalı ulusları savunmasız bıraktığı sonucuna varılmıştır. Bu arada sadece ekonomik değil kültürel ve siyasi alanda da Batılı devletler, kendi çıkarlarına uygun bir şekilde Afrika ile ilişkilerini sürdürmektedir. Bu da çalışmada Afrika'daki sömürge döneminin dolaylı olarak devamı olarak nitelendirilmiş ve bunun devletleşme sürecini çok olumsuz bir şekilde etkilediği kanaatine varılmıştır.

İfade edilen bulgular ışığında birtakım çıkarımlarda bulunmak mümkün gözükmemektedir. Her şeyden evvel Afrika'da sağlıklı bir devletleşmenin sadece Afrikalılara bağlı olarak gerçekleşeceğini söylemek çok zor görünmektedir. Afrikalı ulusların nasıl sömürge yönetimlerinden kurtulmasında uluslararası toplumun desteği büyük bir rol oynadıysa sağlıklı bir devlet yapısı kurmalarında da uluslararası toplumun desteği aynı şekilde büyük önem taşımaktadır. Hem bölgesel hem de küresel anlamda olumsuz gelişmelere karşı Afrikalı devletlerin daha güçlü hale getirilmesi için rüşvet, sahtecilik, yolsuzluk, para kaçırma, insan kaçakçılığı ve silah kaçakçılığı vb. suçları engelleyebilecek devlet mekanizmalarının güçlendirilmesi, politize hale gelmesinin engellenmesi ve şeffaf hale getirilmesi ilk aşamada desteklenmesi gereken inisiyatiflerdir. Daha sonra ekonomik gelir ve kaynakların halkın tüm kesiminin istifade edeceği şekliyle dağıtılarak oluşturulacak ekonomik kalkınma süreçlerini engelleyen yapısal ekonomik sorunların reforme edilmesi de kurulan güvenlik ortamı için zaruridir. Bu Afrika ülkelerinde kıtlık, ekonomik darboğaz, yaygın hastalıklar, mülteci sorunu, enflasyon, altyapı vb. sorunların engellenmesi için olmazsa olmaz bir şart olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla ekonomik olarak fırsat eşitliğinin sağlanması kurulan düzenin sürdürülebilir olmasında önemli bir rol oynayacaktır (Yoo, 2011: 100). Bu tür fırsat eşitliğinin sağlanması için ise yeniden inşa sürecinin başlatılması ve bunun için ihtiyaç duyulan yetişmiş insan gücü eksikliğini giderilmesi gerekecektir. Bu arada Afrikalı yöneticilerin kendi halkının refahına rağmen diğer devletlerle yaptığı anlaşmalar konusunda uluslararası toplumun farkındalığı kritik önemdedir. Afrikalı ulusların refahına zarar veren bu tür anlaşmalara imza atan devletlere karşı uluslararası toplum nezdinde bir baskı mekanizmasının kurulması ve gerekirse kolektif güvenlik sisteminin çeşitli yaptırımlar uygulaması önemli görünmektedir.

Kaynakça

- Akande, D. (2011, 16 Haziran). Which Entity is the Government of Libya and Why does it Matter?, *EjilTalk*. <https://t.ly/wPeN> (Erişim Tarihi: 10.12.2021)
- Anghie, A. (2006). The Evolution of International Law: Colonial and Postcolonial Realities. *Third World Quarterly*, 27 (5), 739-753.
- Armaoğlu, F. (2004). 20. *Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Alkim Yayınevi.
- Batistich, M. (1992). The Right to Self-Determination and International Law. *Auckland University Law Review*, 7 (4), 1-26.
- Bayeh, E. (2015). The Legacy of Colonialism in the Contemporary Africa: A Cause for Intrastate and Interstate Conflicts. *International Journal of Onnovative and Applied Research*, 3 (2), 23-29.
- BBC World (2019, 22 Ocak). France Summons Italian Envoy Over Africa Remarks. <https://t.ly/gRp6> (Erişim Tarihi: 17.12.2021).
- Britannica (2022). SWAPO Party of Namibia. <https://t.ly/zteL> (Erişim Tarihi: 01.06.2022).
- Britannica. (2021). States in International Law. <https://t.ly/j2NP> (Erişim Tarihi: 27.11.2021).
- Cohen, R. Z. (2014). *Discovering the Asante Kingdom*. New York: Rosen Publishing.
- Cornell Law School. uti possidetis juris. <https://t.ly/v3s2> (Erişim Tarihi: 26.11.2021).
- Curtis, M. (2016). The New Colonialism- Britain's Scramble for Africa's Energy and Mineral Resources, War on Want Report, 1-32.
- Çelik, M. M. (2021, 21 Ağustos). Tarihin Gördüğü En Zengin Kral: Mansa Musa'nın Mekke Yolculuğu. *Independent Türkçe*. <https://t.ly/Uad6> (Erişim Tarihi: 27.11.2021).
- Daniel, R. ve Nagar, D. (2016). Africa's Key Traditional Bilateral Relations: The United Nations and Russia, *Centre for Conflict Resolution*, 1-9.
- Dore, I. I. (1980). Recognition of Rhodesia and Traditional International Law: Some Conceptual Problems, *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, 13 (1), 25-41.
- Drayton, R. (2005, Aralık 18). The Wealth of the West was Built on Africa's Exploitation, *The Guardian*, <https://t.ly/7Fi3> (Erişim tarihi: 18.12.2021).

- Ertuğrul, Ü. E. (2016). Koruma Sorumluluğu: İnsani Müdahaleyi Makyajlamak. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 20 (2), 441-470.
- Gruhn, I. V. (1983). The Recolonization of Africa: International Organizations on the March. *Africa Today*, 30 (4), 37-48.
- Heerten, L. ve Moses, A. D. (2014). The Nigeria–Biafra War: Postcolonial Conflict and the Question of Genocide, *Journal of Genocide Research*, 16 (2-3), 169-203.
- Hehir, A. ve Murray, R. (Ed.). (2012). *Libya: The Responsibility to Protect and the Future of Humanitarian Intervention*. New York: Palgrave Macmillan.
- ICISS. (2021). An Introduction to the Responsibility to Protect. <https://t.ly/EA9bO> (Erişim tarihi: 05.12.2021).
- International Court of Justice. (1970). *Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa)*. <https://t.ly/ilfL> (Erişim tarihi: 04.12.2021).
- International Court of Justice. (1996). *Western Sahara, Advisory Opinion*. <https://t.ly/d2qj> (Erişim tarihi: 04.12.2021).
- International Criminal Court. (2022). *46 Defendants*. <https://www.icc-cpi.int/defendants> (Erişim tarihi: 01.12.2021).
- James Dobbins vd., (Ed.). (2005). *The UN's Role in Nation-Building: From the Congo to Iraq*, Kaliforniya: RAND Cooperation.
- Kocamaz, G. (2015). 1884-1885 *Berlin Konferansı ve Afrika'nın Avrupalı Devletler Tarafından Paylaşımı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi.
- Kihss, P. (1974, 13 Ağustos). U.N. Council Approves. Guinea-Bissau. *New York Times*. <https://t.ly/Cc8oj> (Erişim Tarihi: 10.12.2021).
- Kuzu, E. (2011). *Uluslararası Hukukta Tanıma ve Kosova'nın Tanınması Sorunu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Lauterpacht, H. (1947). *Recognition in International Law*. Cambridge: Cambridge Press.
- League of Nations. (2021). *Mandate*, <https://t.ly/XGQo> (Erişim Tarihi: 02.12.2021).
- Mızrak, B. (2016). Amerika'da Ayrımcı Politikalar ve Siyahi Mücadele Tarihi. *İNSAMER Araştırma*, 33, 1-25.

- Myrice, E. (2015). The Impact of the Second World War on the Decolonization of Africa. *Africana Studies Student Research Conference*. Ohio: The Bowling Green State University, 1-9.
- Ottoway, M. (2002). Nation Building. *Foreign Policy*, 132, 16-24.
- Özkan, V. (2020). *Sömürgeciliğin Eğitim Sistemlerindeki Yansımaları: Cezayir ve Kamerun Örnekleri*. Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı.
- Richardson, H. J. (1978). Self-Determination, International Law and the South African Bantustan Policy. *Articles by Maurer Faculty*, 185-219.
- Saul, B. (2006). *Defining Terrorism in International Law*. Oxford: Oxford University Press.
- Shanguhya, M. S. ve Falola, T. (Ed.). (2018). *The Palgrave Handbook of African Colonial And Postcolonial History*. New York: Palgrave Macmillan.
- Taylor, I. (2018). France à fric: the CFA Zone in Africa and Neo-colonialism. *Third World Quarterly*, 40 (6), 1064-1088.
- Topal, A. H. (2004). *Uluslararası Hukukta Devlet Destekli Terörizme Karşı Kuvvet Kullanma*. Yayınlanmış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Uche, C. (2008). Oil, British Interests and the Nigerian Civil War. *The Journal of African History*, 49 (1), 111-135.
- UN General Assembly, A/3070 (1973), 30 November 1973. t.ly/ZC1e (Erişim Tarihi: 26.11.2021).
- UN General Assembly. (1970). A/RES/2625(XXV). t.ly/JrZY (Erişim Tarihi: 03.12.2017)
- UN General Assembly. (1974). A/RES/29/3314. <https://t.ly/Y0aD> (Erişim Tarihi: 27.12.2021).
- UN General Assembly. (1990). A/RES/45/130. <https://t.ly/1DBPi> (Erişim Tarihi: 07.12.2021).
- UN General Assembly. (1960). A/RES/1514 (XV), t.ly/4qQR (Erişim Tarihi: 04.12.2021).
- UN Security Council. (2006). S/RES/1674 t.ly/qTRFN (Erişim Tarihi: 27.12.2021).
- UN. (2020). *The United Nations and Decolonization*. <https://t.ly/fZ8d> (Erişim Tarihi: 04.12.2021).

- United Nations Audiovisual Library of International Law. (2011). Declaration on Principles of International Law Friendly Relations and Cooperation Among States In Accordance with the Charter of the United Nations. t.ly/YDrD (Erişim Tarihi: 03.12.2017).
- Wallace-Bruce, N. L. (1985). Africa and International Law – the Emergence to Statehood. The Journal of Modern African Studies, 23 (4). 575-602.
- Warren, G. B. (1979). Petroleum and The Nigerian Civil War. The Fletcher Forum, 3(2), 66-81.
- Werle, G., Fernandez, L. ve Cornbaum, M. (Ed.). (2014). Africa and International Criminal Court. Lahey: Springer and Asser Press.
- Williamson, M. (2009). Terrorism, War and International Law. London: Ashgate Publishing Company.
- Yılmaz, M. M. (2020). Yükseköğretimde Uluslararasılaşmada Bursların Rolü: Karşılaştırmalı Bir Okuma. Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı.
- Yoo, J. (2011). Fixing Failed States. California Law Review. 99 (1), 95-150.